

DE TROPISCHE NATUUR.

Redactie:

C. A. BACKER, *Buitenzorg.*
A. J. KOENS, *Mr.-Cornelis.*
Dr. A. R. SCHOUTEN, *Weltevreden.*

Adres der Redactie:

Dr. A. R. SCHOUTEN, *Batavia, Java-Hotel.*

Levend en Dood Materiaal:

C. A. BACKER, *Buitenzorg.*

Vaste Medewerkers:

H. A. CLÉRX.
Dr. Z. KAMERLING.
Dr. J. C. KONINGSBERGER.
P. A. OUWENS.
F. WEEHUIJZEN.
J. W. A. VAN WELSEM.

Prijs per jaar f 6.50 — Leden der N. H. V. ontvangen het Tijdschrift gratis.

IETS OVER ORANG OETANS.

In de sombere moerassige oerwouden van *Borneo* leeft de *orang oetan* of *boschmensch* z'n weinig bekend bestaan.

Het kolonieleven van andere apen is hem vreemd.

Gewoonlijk zijn er niet meer dan 2 bij elkaar; hoogstens 3, n.l. als het mannetje zich tijdelijk „en familie” ophoudt. Een enkele keer kan men zoo'n huishoudentje in 't bosch tegenkomen.

Wij spreken van orang oetan, maar 't is hoogstwaarschijnlijk dat het beest dezen naam niet aan de inheemsche bevolking dankt.

Maleische kustbewoners zullen tegenover de eerste Europeanen hebben gesproken van *boschmensch*, om de menselijke eigenschappen aan te duiden van een aapsoort, die ze zelf zelden zagen en meestal alleen kenden uit Dajaksche beschrijving.

Trouwens de woorden „orang” zoowel als „oetan” zijn bij de Dajaks niet in gebruik.

De bevolking der *Oost- en West-Doesoenlanden*, die te zamen de onderafdeeling *Boentok* vormen, spreekt van *Kéo*.

Met kleinere soortafwijkingen niet bekend, onderscheidt de Dajak hier de „*Kéo boekoe*” en „*Kéo oeloen*”; oeloen beteekent mensch.

't Is dus ook niet onmogelijk, dat orang oetan in verband staat met *Kéo oeloen* of er een gedeeltelijke vertaling van is.

Zelden vertoont de *Kéo* zich in de onmiddellijke nabijheid van den *Barito*-oever; in 't algemeen schuwt hij bewoonde streken en dus ook kampons en ladangs, die langs de groote rivier zijn aangelegd.

Verder in 't binnenland is z'n element in de *Loeau* en *Djanak*, onherbergzame Borneosche boschmoeraslanden.

Wel eigenaardig, dat dit ons in lichaams- en hersenbouw zoo nastaaende zoogdier leeft in een voor den mensch ten eenenmale onbewoonbaar land.

Van loopen is bij de *Kéo* dan ook zelden sprake; de moerasbodem leent er zich al

heel slecht toe en het dichte oerwoud biedt hem meer dan voldoende gelegenheid zich door middel van handen en grijpvoeten slingerend van tak tot tak en boom tot boom te bewegen.

Maar zelfs in deze klimbewegingen is hij wat vlugheid betreft verreweg de mindere van *wau-wau* (*gibbon-soort*), *warek* (de *gewone grijze aap*) of *bekantèn* (*neusaap*).

Met springen en huppelen houdt de Kéo zich in 't geheel niet op.

Langzaam gaat hij van den eenen tak naar den anderen, grijpt eerst een blaadje, trekt dan voorzichtig een dun takje naar zich toe om, als hij aan het dikkere takgedeelte genoeg houvast heeft, rustig naar een volgenden boom te slingeren. Zoo gaat hij kalm den heelen dag z'n gang, totdat hij tegen 't invallen van de duisternis z'n nest opzoekt. Dat is gemaakt van verschillende dunne takken, die zonder afbreken naar elkaar getrokken en in elkaar gevlochten worden; boven op de takken komt dan een dikke laag bladeren. (Fig. 1).

De Kéo kiest nooit een dikken boom om z'n nest te bouwen; bij verschillende tochten in de moeraslanden tusschen Barito en Kapoeas-rivier zag ik zelden een nest in boomen van meer dan 2 à 4 dM. middellijn aan den onderstam; ééns, dicht bij de Kapoeas-waterscheiding, bemerkten we een nest, dat niet hooger dan $4\frac{1}{2}$ M. boven den grond was gemaakt, door het naar elkaar toetrekken van de toppen van 8 in een ruwen kring staande boompjes van niet meer dan armdikte; de toppen met bijbehorende takjes waren stevig door elkaar heen gevlochten, zoodat het geheel wel wat op een rustiek koepeltje leek.

Aanvankelijk maakte het den indruk, alsof de Kéo onder het koepeldak op den grond den nacht doorbracht; bij nadere beschouwing bleek echter, dat het dak zelf tot zitplaats had gediend.

De gewoonte op deze wijze, n.l. van dunne takjes, z'n nest te bouwen, houdt geheel verband met den aard van de Kéo.

Een flinke gaffel van dikke takken in een forschen boom zou hem een heel wat steviger ligplaats bezorgen, maar hij zou dan twijgjes enz. moeten afbreken en aandragen om zacht te liggen.

Dat bezorgt hem maar overbodig werk.

Wat een orang oetan van dichtbij kan krijgen, haalt hij niet van ver. (Fig. 2).

Bovendien is hij een vriend van schommelen.

Dat blijkt in z'n tammen staat, waar z'n liefste verpoozing is het bengelen aan een stuk touw; en hier in de wildernis bezorgt hem de ranke boomtop, waarop z'n nest is gebouwd, bij het minste zuchtje wind een heerlijk wiegelende beweging.

Heel veel werk maakt de orang oetan overigens van z'n huisje niet en hij gebruikt het niet langer dan met de veiligheid is overeen te brengen; d.w.z. zoodra de spoedig afstervende takken kans hebben onder de vrij zware vracht te breken, wordt een andere plaats opgezocht en een nieuw nest gebouwd.

Wie niet met deze gewoonte van de Kéo bekend is, zou uit het groot aantal nesten, dat hij in één dag in een orang oetan-streek kan te zien krijgen, allicht de gevolgtrekking maken, dat het in het bosch van die beesten moet wemelen.

In een betrekkelijk kleine ruimte, die ik in één dagmarsch doortrok — en dat is niet veel in deze haast onbegaanbare drassige wouden, omdat je overal in de modder wegzakt — werden 12 nesten gezien, op één na alle sedert lang verlaten.

De orang oetan leeft van vruchten en bladeren en volgens de Dajaks is de jonge vrucht van de *pantong* (*djeloetoeng-boom*) een bijzondere lekkernij voor hem.

Hierin zou eene verklaring zijn te vinden, waarom met het verdwijnen van dezen

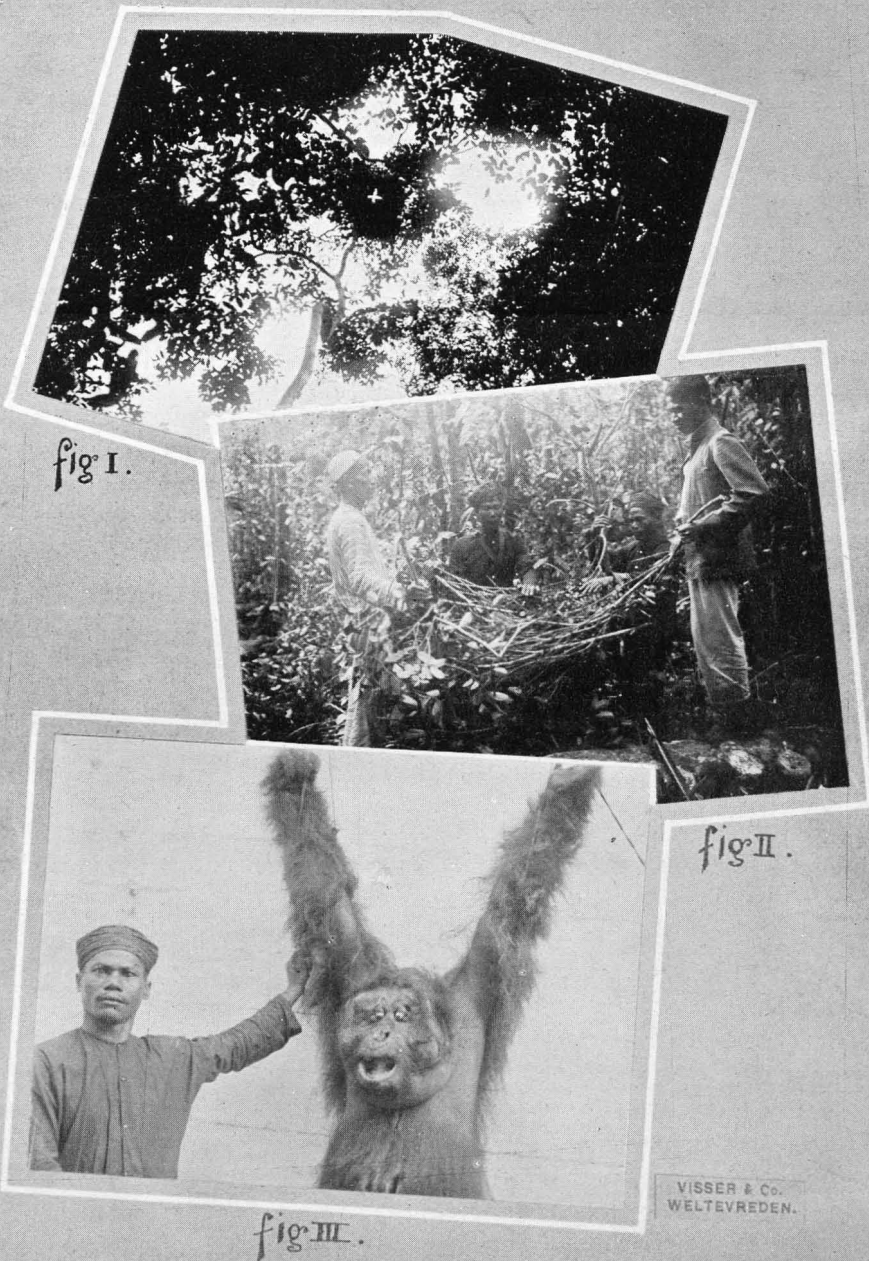

Fig. 1. Boomtop met orang oetan-nest (met een kruisje gemerkt).

Fig. 2. Orang oetan-nest. Ieder der 4 menschen houdt een der vier takken vast, die in elkaar waren gevlochten.

Fig. 3. Volwassen mannetjes orang oetan.

getah-boom de orang oetan zich ook langzamerhand nog meer in de diepe binnenlanden terugtrekt.

Evenmin als eenig andere boschbewoner is hij — om goede redenen — een vriend van den mensch en wijkt, waar deze het hem te lastig maakt, bijv. o.a. doordat te veel hout wordt gekapt, of doordat hij telkens heen en weer trekt de oerboschen doorkruisende.

Toch is de Kéo niet altijd even schuw.

Van uit een pondokje, dicht bij een Kéo-nest opgeslagen, zagen we dat nest tegen donker kalmpjes betrekken door een moeder met zuigeling, die zich op het uitgespreide bed neervlijde.

Vóór 't aanbreken van den dag waren de burens echter met stille trom vertrokken.

Onder de schadelijke dieren mag men den orang oetan niet direct rekenen, hoofdzakelijk omdat hij zich zelden buiten de onbewoonde wildernissen vertoont. Toch is mij een geval bekend van schade door een inlander geleden, die zich diep in het binnenland had teruggetrokken en daar een klappertuintje aanlei.

Enkele jaren ging alles goed, totdat door het bezoek van een mannetjes Kéo de boomen in enkele dagen waren vernield. Met de reusachtige armen werden de kruinen der palmen uit elkaar getrokken om zoo het jonge palmiet te bemachtigen; en protesten van den alleen met lans gewapenden Dajak hadden niet het minste resultaat.

De eenzaam in het bosch werkende inlander vindt den Kéo dan ook een gevaarlijke tegenpartij, die liefst wordt ontweken. Toch komt het weleens tot een botsing.

Bij het houden van belasting-aanslag, waarbij een ieder z'n mindere geschiktheid tot werken moet aantonen, komt er nog wel eens een inlander met door een orang oetan toegebrachte wonden voor den dag. (Fig. 3).

Verder wordt het verhaal van eene vrouw uit het Boentoksche, die door een Kéo werd aangevallen, van verschillende zijden bevestigd; en omtrent de bedoelingen van het beest — een mannetje — waren de Dajaks het zonder uitzondering eens.

Door het springen in een ondiepe kali, waar de vrouw de wasch bewerkte, kon ze zich aan de onguere liefkoozing onttrekken en op de nadering van twee mannen uit de nabij gelegen pondok klom de orang oetan zonder zich te haasten in een boom.

Ook gaat overal in de zuidelijke Doesoanlanden de legende van een vrouw, die minder gelukkig was dan de Boentoksche, en na een gedwongen paring met een orang oetan een schepsel baarde, waaruit de orang oetans ontstonden, zegt de naïeve Dajak, zonder er zich rekenschap van te geven, hoe de stamvader dan zelf op de wereld was gekomen.

En nu in verband met die stamvaderlijke gemeenschap tusschen mensch en Kéo een historische anecdote. Onlangs maakte een controleur een tournée diep in 't binnenland van Centraal Borneo, waar hij terechtkwam bij een tot nog toe vrij onbekenden Dajakstam.

Zoo 's avonds, gezeten op een boomstronk vóór de woning van 't stamhoofd, wordt er een praatje gemaakt. „Of ze nooit van de verwantschap met de Kéo hebben gehoord”, vraagt de controleur, een hoogblond aangelegd jongmensch.

„Neen, nog nooit over nagedacht!” en de gastheeren schudden ongeloofig het hoofd; maar plotseling staat een ouwe Dajak, die den controleur al lang aandachtig had opgenomen op, trekt den vertegenwoordiger van 't Nederlandsche gezag familiaar aan zijn rossigen puntbaard en zegt zoo langs z'n neus weg: „Tot nog toe nooit van gehoord, Toean, maar als we U nou 'ns goed aankijken dan . . ja dan is 't toch best mogelijk.”

Deze ouwe grappenmaker zinspeelde natuurlijk op de roodbruine kleur van de bijzonder lange haren, waarmee een groot deel van de orang oetan huid is bedekt.

De haarbundels, een handbreedte rechts en links van het midden van den rug, zijn soms bij een mannetje meer dan $\frac{1}{2}$ M. lang.

't Verschil in grootte tusschen een mannetje en een vrouwtje is opmerkelijk.

De mannetjes zijn zwaar gebouwde beesten, waarvan er één onlangs te Boentok geschoten ± 80 K.G. woog. Maar z'n achterpooten zijn in 't ooglopend kort, zoodat b.v. bovenbedoeld exemplaar recht opstaande niet hooger dan 1.50 M. was; daarentegen was de afstand tusschen de vingertoppen van de zijwaarts uitgestrekte armen 2.25 M.

De moeder Kéo neemt de zorg voor het kind vrij serieus op: tenminste het jong vergezelt haar geruimen tijd, waarschijnlijk de eerste „jaren”; nevenstaande foto (zie fig. 4) vertoont moeder en dochter, die te zamen door 't bosch trokken; de dochter bleek aan het wisselen der tanden.

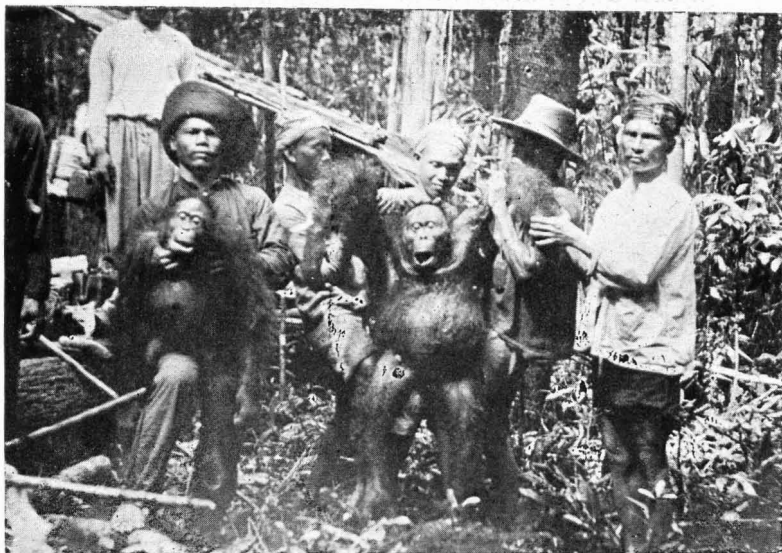

Fig 4. 2 Orang oetans — moeder en dochter — die samen door 't bosch trokken.

Hierboven hadden we het over stamgemeenschap *) tusschen mensch en orang oetan; en die zal wel bestaan ook, ofschoon ze voor ons niet vlelend is te noemen en weinig strookt met onze menschenlijke eigenliefde; de Kéo toch is en blijft een gedrochtelijk wezen.

Maar dat gevoel van menschenlijke eigenliefde wordt het zwijgen opgelegd, wanneer we een baby orang oetan voor ons zien (Fig. 5). 't Gelukte me twee keer een jong van $\pm$ een maand oud in handen te krijgen; 't waren nog zuigelingen, die staan noch zitten konden. De eerste stierf na 4, de ander na 12 dagen.

Fig. 5. Baby.

Vooral de laatste was aardig en lei zoo'n heelen dag, wanneer ze niet sliep, met armpjes en beentjes te duwen in een voor haar gemaakt wiegje.

Uit verveling, of als de flesch, waarmede wij haar trachtten groot te brengen, wat lang uitbleef, ging heel kinderlijk het duimpje in den mond en begon de kleine peuter dapper te zuigen, waarbij de groote oogen de kamer-voorwerpen poogden te onderscheiden.

Kwamen we onverwachts bij haar, dan begon ze zacht te huilen en strekte de armpjes uit om te worden opgenomen; in haar doen en laten was de overeenkomst met een klein kind in één woord treffend.

*) Onze geachte medewerker houde het ons ten goede, dat we den lezer waarschuwen dezen term niet zonder critiek te laten passeeren.

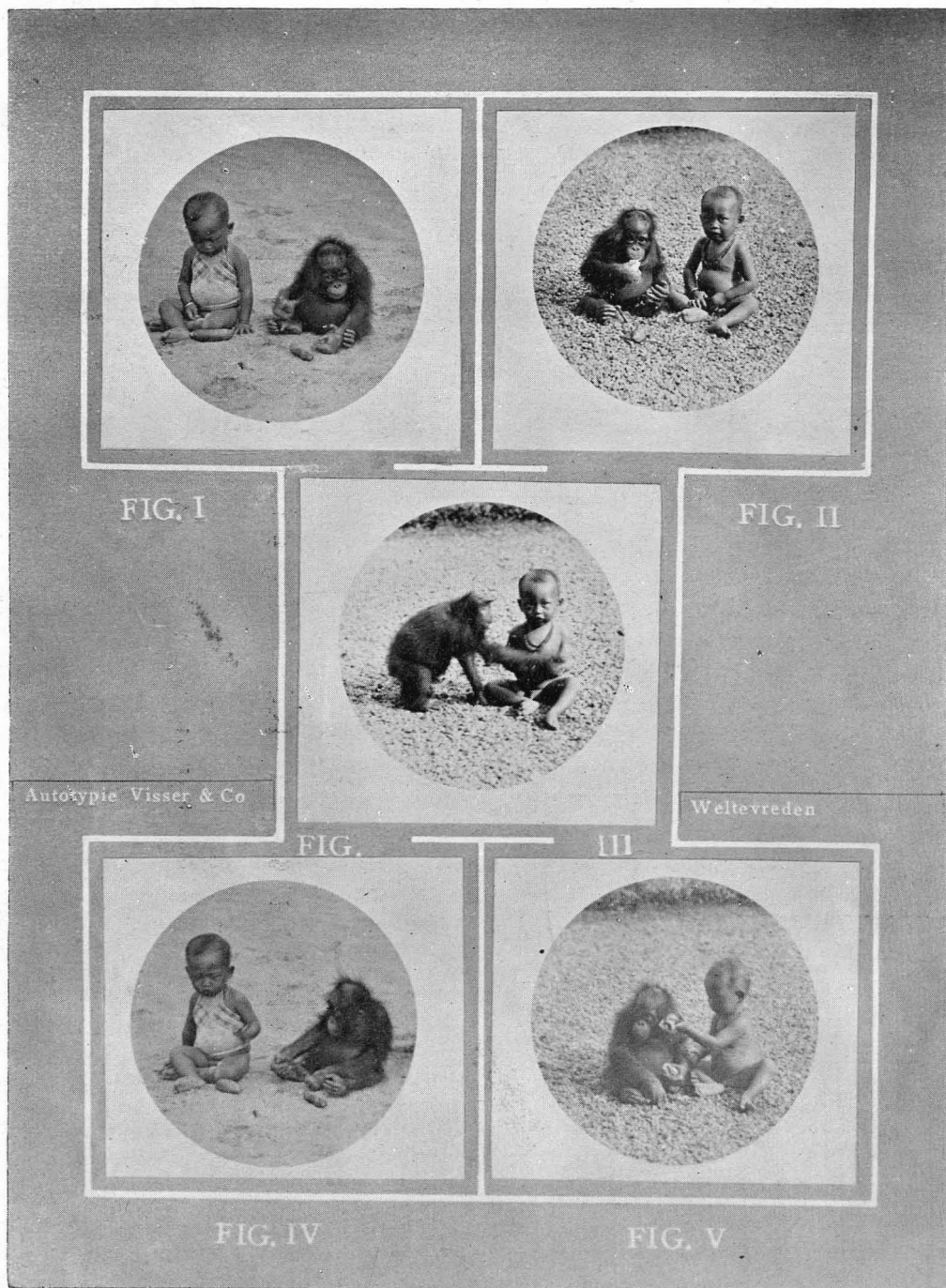

Fig. 7 (I). Verleggen. Fig. 8 (II). Poseeren. Fig. 9 (III). Voorspel tot ruzie. Fig. 10 (IV). Ruzie.
Fig. 11 (V). De kleine Dajak sluit vrede.

Maar uit de wieg genomen, kwam de Kéo-aard boven, want ze had er een broertje aan dood als kind te worden gedragen en eindigde niet met het maken van een heidensch lawaai, vóór ze met handen en voeten kabaja of jas van haar meester had te pakken (Fig. 6), om zich dan te laten hangen, zooals ze dat aan de lange moederharen in het bosch gewend was.

Op iets ouderen leeftijd toont zich de orang oetan in tammen staat bijzonder lui en bekommert zich merkwaardig genoeg weinig om boomen; hij zal er zelden in klimmen en beweegt zich half opgericht langs den grond, waarbij de lange armen als krukken dienst doen.

Een pas gevangen jonge Kéo, dien we *Enim* doopten, was na drie dagen opsluiten mak en schikte zich best in 't huiselijk leven; het trof ons verbazend, hoe hij zich bij de eerste regenbui, die hem overviel, dadelijk meester maakte van een lap, die als mantel — al was het dan op onhandige wijze — over rug en schouders werd geslagen.

Voortaan maakte hij van dat manteldragen een gewoonte, ook wel als 't droog weer was.

Nam ik hem den lap af, dan zocht hij iets anders.

Zoo liep Enim dagen lang rond met een stuk papier — een oude krant — die natuurlijk aan alle kanten gescheurd en nat, steeds kleiner werd, totdat ten langen leste Enim zich tooide met een klein vodje niet grooter dan een handpalm.

Maar toch, telkens als het van z'n rug viel, keerde hij zich om en lei z'n quasi manteltje weer op z'n plaats.

Toen ook het laatste restantje papier zoek raakte, was hem zelfs een opgeraapt boomblaadje of grassprietje voldoende, maar de merkwaardige neiging om zich op zijn manier te kleeden bleef bestaan.

En nooit ging hij slapen, zonder zich met een ouden zak behoorlijk te hebben toegedekt; was het buitengewoon warm, dan had hij z'n armen gekruist boven op z'n deken, bij koeler weer kroop hij er heelemaal onder.

Voor spel en vroolijkheid was Enim niet te vinden; de eenige, voor wien hij wat voelde, was het tweejarig zoontje van m'n Dajakschen huisjongen (Fig. 7).

Die twee — Enim en 't kereltje — konden het redelijk goed met elkaar vinden en soms werd er zelfs wel eens gestoeid (Fig. 8). Was er ruzie, waartoe Enim door z'n ongelooflijke diefstaligheid meestal aanleiding gaf (Fig. 9 en 10), dan trad de kleine Dajak het eerst weer verzoenend op en zocht toenadering (Fig. 11). Enim toch ging na zijn euveldeed 't veege lijf bergen, omdat hij drommels goed wist, kwaad te hebben gedaan.

't Gebeurde soms, dat hij uren met het onschuldigste gezicht van de wereld op den drempel van de achtergalerij zat om, zoo gauw mijn vrouw zich verwijderde, een stuk brood of vrucht van tafel te halen. En dan er van door met den versnelden pas naar mijn bureau, waar hij weer met een kalmen pas binnenkwam en deed alsof hij 't gestolen brokje eerlijk had gekregen.

Toen Enim voor het eerst bij het wiegje van de jeugdige Kéo baby werd gebracht, bleef hij er een poosje bij zitten en bevoelde het hoofdje van de kleine met z'n handen. Weggebracht zocht hij zelf de wieg weer op en herhaalde z'n liefkoozing; dit was nog al

Fig. 6. Baby in haar natuurlijken stand.

opvallend, want de meeste beesten moeten van dat jonge teere grut niets hebben. *)

In den aanvang van dit artikel werd opgemerkt, dat de Dajak onbekend is met de voorkomende afwijkingen.

De *Kéo oeloën* noemt hij alleen zoo, omdat deze in grootte overeenkomt met den mensch; alle andere, die hem minder groot voorkomen, heeten *Kéo boekoe*.

Maar 't is best mogelijk, dat hij een *Kéo oeloën*, die nog niet tot de volle lichaamszwaarte is gekomen, boekoe noemt, want kleinere orang oetans zijn mij nog nooit als *Kéo oeloën* aangewezen.

Zonder wetenschappelijk soortafwijkingen aan te kunnen toonen, is er toch ook voor den leek, die orang oetan-schedels waarneemt, wel onderscheid op te merken. Zoo zien we, dat de oude mannetjes door geleidelijke samengroeiing van twee aanvankelijk ver van elkaar verwijderde naden, die bij jonge beesten nog niet zijn te zien, een schedelkam vertoonen. Uit de streek echter, waar de *Kéo* veel minder voorkomt dan tusschen Barito en Kapoeasrivier, n.l. in het Doesoenland ten Oosten van de Barito, werd mij een schedel gebracht van een naar tanden en kiezen te oordeelen zeer oud exemplaar, dat geen spoor van schedelkam vertoont. En de bewuste kop was duidelijk van een mannetje, wat mij trouwens ook werd medegedeeld door den Dajak, die het beest gevangen had. De Barito zou dus als afscheiding tusschen twee variëteiten dienst doen (Fig. 12).

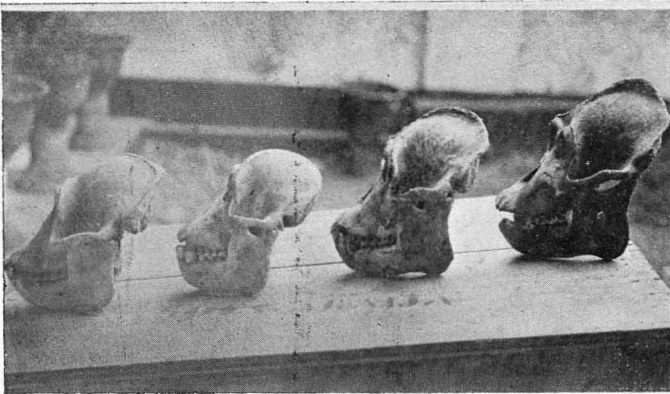

Fig. 12. 4 Schedels van volwassen mannetjes. De 3de van rechts heeft geen schedelkam en is afkomstig van den linker Barito oever; de overigen van den rechter.

Dit verschijnsel nemen wij ook bij andere dieren waar. Er bestaat o.a. een zeer merkwaardig verschil in geluid tusschen de *Wau-Wau* — zooals vroeger gezegd een gibbonsoort — die ten Oosten en die welke ten Westen van de Barito voorkomt. Hierbij dient aangeteekend, dat de *Wau-Wau* evenmin als de orang oetan rivieren oversteekt.

En nu hooren we hoe deze gibbon, die op de *Djanak* en hoogere gronden ten Westen van de Barito voorkomt, in den vroegen morgen z'n welluidend gejodel door de bosschen doet weerklinken, op

dezelfde wijze als zijn soortgenoot van Sumatra; hij eindigt iederen jodel in een paar lang gerekte tonen van verschillende hoogte.

De *Wau-Wau* van Oost-Doesoen (ten O. van de Barito) jodelt wel op dezelfde wijze, maar eindigt daarentegen zijn gezang in een langen ratel van elkaar steeds sneller opvol-

*) De foto's fig. 7—11 op pag. 54 geven treffend de groote overeenkomst tusschen den jongen Dajakker en den jeugdigen orang oetan weer, wat betreft het uitdrukken van dezelfde gemoedsaandoeningen. In het bekende werk van CHARLES DARWIN: „Het uitdrukken der gemoedsaandoeningen bij den mensch en de dieren” zouden zij een sieraad zijn; zij zijn eene welsprekende weerlegging van de oudere meening, dat de dieren hoofdzakelijk geschikt schijnen te zijn om woede en vrees uit te drukken — integendeel bewijzen deze kiekjes, dat de bewegingen van de gelaatsrekken en de gebaren van den jongen orang oetan bijna even vol uitdrukking zijn als die van den jeugdigen Dajakker.

gende tonen (van dezelfde hoogte), die ten langen leste vlug als de snelste tamboeroffel zachtjes in het bosch wegsterven.

Enkele foto's van orang oetan-schedels worden ten slotte hieraan toegevoegd (Fig. 13 en 14).

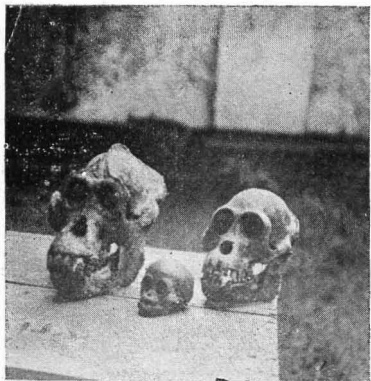

Fig. 13. Schedels van vader, moeder en kind.

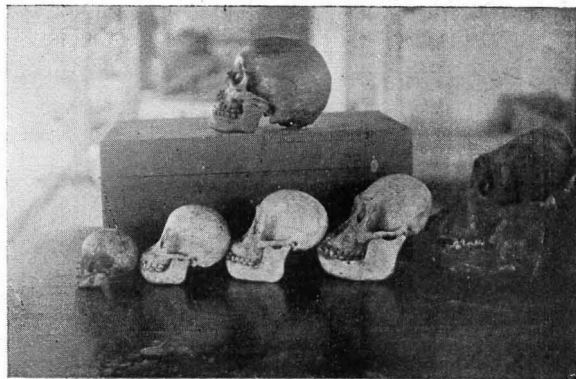

Fig. 14. 5 Schedels van orang oetans van verschillende leeftijd en 1 Dajakschedel.

En nu nog de vraag of het niet tot de taak van de regeering zou kunnen gerekend worden, zooveel mogelijk gegevens te verzamelen omtrent een merkwaardige diersoort als de orang oetan, die wellicht binnen afzienbaren tijd uitsterft.

Er is, wat de bekendheid met de fauna van Indië betreft zoo veel, helaas te veel, dat we danken aan vreemdelingen.

En men kan niet alles van bestuursambtenaren verwachten, op wie zoo dikwijls een beroep wordt gedaan.

Wel kunnen ambtenaren B. B. in deze richting veel doen, maar de onkosten, waarin ze dan vervallen, zijn niet onbelangrijk.

De dwaze meening, die veelal heerscht, dat bestuurders toch alles van de bevolking gedaan krijgen, tegen betaling van een minimum-loon, berust op onjuiste voorstelling.

De controleur, civielgezaghebber of hoe hij ook heet, houdt zijn naam en dien van z'n gouvernement hoog tegenover de bevolking door ieder unfair geknoei met onbetaalde diensten uit den booze te beschouwen; en van het getawar onder zachten dwang, waarmee een particulier, zij het dan ook een te veroordeelen, succes kan hebben, dient een bestuursambtenaar zich te onthouden.

G. TE WECHEL,
Kapt. Inf.

Malang, 28 Januari 1912.

NAAR AANLEIDING VAN DE WATERHYACINTH VAN DEN HEER v. WELSE.

Waarschijnlijk zal 't den Heer v. W., die naar groeiplaatsen op Java vraagt, wel interesseeren, dat genoemde plant hier op Sumatra ook veelvuldig voorkomt, tenminste de beschrijving klopt volkomen.